
СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ В РЕЗУЛЬТАТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 РОКУ

Меланчук Анна Василівна,

*викладач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

На територіях України, що входили до складу Російської імперії на початку XIX ст., до 40-х років застосовувались не однакові джерела права. У Слобідсько-Українській губернії застосовувалось російське законодавство, на Лівобережній Україні (Полтавська, Чернігівська губернії) і Правобережній Україні (Київська, Подільська, Волинська губернії) діяли нормативні акти ще з XVIII ст. Але на початку 40-х років у цих регіонах поширилось застосування російського законодавства, а в 1840 – 1842 рр. було введено у дію «Звід законів російської імперії» [2, 147]. Усі зміни, що вносились у законодавство України того періоду, звичайно, вплинули і на розвиток адвокатури, яка на той час була досить слабкою організацією.

Можна стверджувати, що адвокатура в Україні як самостійний правовий інститут була запроваджена після проведення на початку 60-х років XIX ст. судової реформи, в результаті якої поряд із проголошенням таких буржуазно-демократичних принципів, як відокремлення суду від адміністрації, загальний і рівний для всіх суд, гласність процесу тощо, було закріплене й право обвинуваченого на захист. Правову регламентацію інститут адвокатури дістав за «Судовими статутами», затвердженими 20 листопада 1864 р. [1, 7]. Судова реформа 1864 року, яка втілила ліберальні начала в праві, намагалась рішуче порвати з минулим відношенням до адвокатської професії. Ця реформа, метою якої було введення елементів західноєвропейського зразка в правопорядок України, заклала основи компетентної і самоврядної організації адвокатів, якій надавались широкі повноваження в судочинстві.

Для правильного і зрозумілого визначення завдань і напрямів реформування адвокатури в Україні в результаті судової реформи необхідно згадати, що до цього часу функції адвокатів виконували стряпчі і ходотаї (повірені) по справі, проте проблемою на той час залишалось те, що їх функції не були законодавчо регламентовані. В більшості випадків ходотаями і стряпчими виступали особи, що не мали не лише юридичної, але й будь-якої іншої освіти.

Згідно ідеї судової реформи адвокатура від початку планувалась і створювалась як компетентна та, перш за все, самоврядна організація адвокатів з наданням їй широких повноважень в судочинстві. Творці судових уставів були переконані в необхідності забезпечення змагальності судового процесу, в урівненні

прав сторін обвинувачення і захисту. Вперше говорилось про те, що присяжні повірені повинні мати атестати університетів чи інших вищих навчальних закладів про закінчення курсу юридичних наук, також вводилось поняття стажу, який розумівся на той час двоюко: або як служба не менше 5 років в посадах, що дають навик по здійсненню судочинства, або як спеціальна підготовка під керівництвом присяжних повірених, в якості їх помічників, теж протягом 5 років [4, 259]. Ці всі вимоги закріплювались для викорінення бездарності дотепер існуючих стряпчих та ходотаїв і тим самим для створення нової, професійної, на зразок західноєвропейської організації адвокатури в особі присяжних повірених.

Творці судових уставів потурбувалися і про створення переліку осіб, які не могли стати присяжними повіреними. Серед них виділяли осіб, що не досягли 25-літнього віку; іноземців; осіб, які обіймали посади на державній службі та ті, що займали виборні посади; оголошені боржниками чи банкрутами; осіб, щодо яких було винесено судові рішення із позбавленням чи обмеженням дієздатності, а також священнослужителі, позбавленні духовного сану за рішенням церковного суду; осіб, яких виключено зі служби у суді або з духовного відомства за пороки або ж із товариства за рішенням рад тих товариств, до яких вони належали та ін. [3, 219].

Порядок вступу у присяжні повірені передбачав подачу документів та прохання до Ради повірених, яка розглянувши документи, надані кандидатом, виносила постанову або про прийняття прохача у число присяжних повірених, про що видавалось відповідне свідоцтво, або ж про відмову. Після надходження такої постанови до суду, в якому у майбутньому мав працювати присяжний повірений, суд робив розпорядження про приведення особи до присяги. Після складання присяги повіреного вносили у список присяжних повірених, про що робився запис у свідоцтві. Присяжні повірені могли приймати на себе «ходіння по справах» по всіх судах округу судової палати, до якої вони були приписані. За бажанням довірителя присяжний повірений міг продовжувати представництво його інтересів й у судах іншого округу. У такому разі присяжний повірений повинен був підпорядковуватись Раді повірених того суду, у провадженні якого знаходилась справа [2, 148 - 149].

Законодавство детально регламентувало порядок діяльності присяжних повірених, їх права, обов'язки, а також відповідальність та види стягнень, що застосовувались по відношенню до присяжних повірених. Це, перш за все, говорило про те, що адвокатура не є якимись надуманим, абстрактним поняттям, а є організацією, діяльність якої закріплена і врегульована на нормативному рівні.

Особливої уваги заслуговує розгляд діяльності помічників присяжних повірених. Творці судових уставів мали на увазі, що помічники присяжних повірених будуть займатись наданням їм допомоги в канцелярській справі. При цьому в Судових уставах 1864 р. статус помічника не був конкретно визначений. Тому як помічник приймалися і особи, що не мали університетської освіти. І лише 11.12.1869 р. Рада присяжних повірених постановила: виключити зі складу помічників осіб, що не мають університетського диплома.

Для нагляду за діяльністю присяжних повірених було передбачено створення Ради присяжних повірених, яка створювалась при Судовій палаті округу і їй же була підконтрольна. Рада присяжних повірених поєднувала у собі адміністративні та судові функції, розглядала питання прийняття і відрахування зі складу присяжних повірених, скарг на дії присяжних повірених, здійснювала нагляд за точним виконанням присяжними повіреними своїх обов'язків, виконання ними встановлених правил в інтересах довірителя [1, 8 - 9]. Таким чином, незалежність створеної в результаті реформи адвокатури була достатньо відносною, а самоврядність – в межах, контрольованих судом.

На кінець слід відмітити, що українська адвокатура того часу відрізнялась своїми демократичними принципами організації. До неї вступило багато прогресивних вчених, громадських діячів, частина яких активно займалась політичною діяльністю. Це, звичайно, непокоїло царський уряд, який вважав, що створення незалежної адвокатури є вільнодумним і таким, що може призвести до підризу державного устрою. І тому вже у 1874 р. з'явилося розпорядження про тимчасове припинення організації рад присяжних повірених з переданням їхніх функцій окружним судам.

Література:

1. Історія адвокатури України (2 вид.): / Редкол.: В.В. Медведчук (голова) та інші. – К., Видавництво «СДМ - Студіо», 2002. – 286 с.
2. Святоцька В. Інститут присяжних повірених на території України за судовими статутами 1864р. // Право України. – 2009. - №8. – С. 147 – 153.
3. Судебные уставы 20 ноября 1864 г. с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч.1., СПб., 1867.
4. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – СПб., 1996. – 658 с.

Науковий керівник – Волкотруб С.Г., к.ю.н., доцент Хмельницького університету управління та права